

התנועה העברית העולמית וקשריה עם התרבות העברית באמריקה
הנסיונות להקים תנועה עברית עולמית ולכנס קונגרסים משנות ה-30 ואילך¹

משה פלאי
אוניברסיטת מרכז פלורידה

יסוד 'ברית העברים' בתרצ"א

בימים וי-חי' תמוז תרצ"א (21-23 ביוני 1931) זומנה בברלין ן' הכנסיה העברית בברלין לשם ייסוד 'ברית העברים' ולקראת הכינוס פירסם **הדואר** מאמר ראשי התומך ברעיון התנועה העברית העולמית (**הדואר**, שנה ט', גלי כ"ה, כ"ח אייר, תרצ"א, 413). בכינוס זה בברלין נוסדה 'הברית העברית העולמית' (דיווח מפורט על כך בספר **הכנסיה העברית בברלין**, הוצאת ה'ברית העברית העולמית', ברלין 1932, עמ' 88; הנוסח המלא של הרצאת ד"ר שמעון ראבידוביץ בכינוס זה נדפס בחוברת **אם לא כאן - היכן?** הרצאה ליסוד ברית העברים, בהוצאת ברית עברית עולמית, סניף לבוב, לבוב תרצ"ג, 40 עמ'). 'בית ועד עברי בניו-יורק המועדון העברי שנפתח באותה שנה בכיכר יוניון בניג. - שלח ברכה בחתימת רפאל שוחט, וברכה נפרדת נשלחה על-ידי 'הסתדרות עברית באמריקה' בחתימת א. שפיזהנדל וחיים ויינר (הכנסיה העברית בברלין, 63).

ז. וורבה דיווח על "הכנסיה העברית המוקדמת" **בהדואר**, וציטט מדברי החזון של ראבידוביץ בוועידה כדלקמן: "אנו באים לחדש את פני יהדות הגולה, רעיונו [במקור: רצוננו] לעורר את כחות היצירה בישראל שבתפוצות, לעשות יהדות זו קבוץ יוצר ערכים ונכסים לאומיים, לעשות את יהדות התפוצות ש ו ת ף י ו צ ר במעשי היצירה העברית האיי ... ארגון כל הגולה העברית אינו יכול להמסר לא לידי חברות 'תרבות' הקיימות ולא לידי ההסתדרות הציונית, הסתדרותנו החדשה תהא על כרחה הסתדרות עממית רחבה, אבטונומית עובדת שכם אחד עם חברות קרובות לה, אך בלתי תלויה בהן ונושאת את עצמה ..." נוסח מדוייק יותר של דבריו התפרסם בחוברת הנזכרת (**אם לא כאן - היכן?**, 22).

דבריו על העמדת הגולה כשוות ערך עם ארץ-ישראל וצידוד באפשרות של יצירה בעלת ערך שלם בגולה עוררו ויכוחים סוערים (**הדואר**, ל"ב יי אב, 520-519; ל"ג, י"ז אב, 541-540). באוגוסט הודיע בית הוועד העברי בניו-יורק על דיון בדבר הצטרפות לתנועה העברית העולמית (**הדואר**, ל"ה ח' אלול, 579), וכך התחילה התנועה העברית באמריקה - אחד ממרכזי העברית החשובים ביותר - להיות מעורבת בנסיונות החוזרים להקים תנועה עברית עולמית, שתיוודע בעתיד בשם 'הברית העברית העולמית'...

¹ המאמר מבוסס על מחקר בנושא תולדות התרבות העברית באמריקה, שיכלל בספר **התרבות העברית באמריקה**, 80 שנות התנועה העברית בארצות הברית 1916-1995.

תרצ"ג: סניף ליברית העברית העולמית

בסוף השנה האזרחית (דצמבר 1932) הגיע הוועד המרכזי של התנועה העברית באמריקה למסקנה, כי אין קיומה של ההסתדרות העברית ניכר ברחוב היהודי למרות הנסיונות של הוועידה הקודמת לחידוש פני התנועה. הדבר נראה בעצם הקושי לכנס את הוועד המרכזי עצמו. ושוב נתקבלה החלטה לכנס מועצה של נציגי אגודות ואירגונים עבריים כדי לדון על צורת אירגונה של ההסתדרות העברית "שהיא סניף ל'ברית העברית העולמית'". בין החברים נימנו פרופ' חיים טשרנוביץ, ע.מ. אדלשטיין, ד"ר ש. גינצבורג, ד"ר צ.ז. לווינוב-לבניא, הרב ש.ק. מירסקי, ב. מרגולין ומ. ריבולוב (הדואר שנה י"ב, גלי ז', כ"ד כסליו, תרצ"ג, 110). בכ"ד טבת תרצ"ג (22 בינואר 1933) התכנסה המועצה בראשותו של פרופ' חיים טשרנוביץ (רב צעיר), שהחל את הקאנדציה שלו כנשיא ההסתדרות העברית. השתתפו חברי הוועד המרכזי של ההסתדרות העברית ונציגי מוסדות עבריים. בדיונים התחורר, כי אין תמימות-דעים בדבר אופן עבודתה של ההסתדרות העברית, אך הכל מסכימים, כי "למרות המצב הכלכלי הקשה יש מקום באמריקה לתנועה עברית גדולה ובעלת השפעה". נבחרו שלושה ועדים לפעולה: האחד למען השבוע והיום העברי, ועד לחגיגת היובל של ביאליק וועד לסידור מרכז ארצי לברית העברית העולמית (הדואר, י"א, כ"ט טבת, 175).

המועצה המייסדת של הברית העברית העולמית נתכנסה בכ"א אדר תרצ"ג (19 במארס 1933) בניו-יורק, לאחר פגישת הכנה בטבת (ינואר) (הדואר, י" כ"ב טבת, 157), ולאחר פירסום הודעה על התוכנית לייסד "מרכז אמריקאי ל'ברית העברית העולמית'". (הדואר, ט"ו, ה' אדר, 251-250), ויסדה מרכז אמריקאי ליברית, בנשיאותו של פרופ' חיים טשרנוביץ (רב צעיר). בין המשתתפים בפגישה היו יעקב צוזמר, שייצג את האגודות העבריות בפילדלפיה, הרב ש.ק. מירסקי, משיבה קולג' בניו-יורק, ואחרים. מהות הקשרים בין סניף 'הברית' בארה"ב וההסתדרות העברית לא הובהרה בפגישה זו, אף כי בכמה הזדמנויות פומביות נתפרסם שההסתדרות העברית היא "סניף ליברית העברית העולמית". כך צויין בהודעה על "שלשה מפעלים חשובים" של ההסתדרות העברית (הדואר, ט"ו ה' אדר, 250), וכן בגילוי-דעת שהוציא אב. גולדברג, ראש הוועד הפועל של ההסתדרות העברית (הדואר, י"ז, כ"ו אדר, 238). נוסח דומה על הזיקה בין שני המוסדות נדפס קודם לכן בהדואר (הדואר, י" כ"ב טבת, 157). בילבול לא מעט היה קיים בנושא זה, שלא סייע להסתדרות העברית כלל ועיקר. מכל מקום נראה, כי הייתה שאיפה שהמרכז החדש יעורר לחיים את התנועה העברית באמריקה, כמסתבר ממאמרו של ד"ר מרדכי כץ בנושא זה ("מרכז 'ברית עברית' באמריקה, הדואר, ט"ו, י"ט אדר, 260). הקשר הפורמאלי בין הברית העברית העולמית וההסתדרות העברית לא הוגדר ממש, וגם בשנים הבאות הוא זכה לפירושים שונים לפי נטייתם של האישים שעמדו בראש התנועות ושל מנהלי שני המוסדות. נאומו של נשיא המועצה, פרופ' טשרנוביץ, התעלם אומנם מקיומה של ההסתדרות העברית כנראה משום שפעילותה הייתה מינימאלית, אך מטרתו הייתה לשקם את הפעילות העברית וליצור מרכז רוחני חדש באמריקה ("אלה דברי ה'ברית'", הדואר י"ז, כ"ו אדר, 274-275). ריבולוב התמרמר על כך במכתב לצוזמר: "ואם תשאל: כיצד זה ברא נשיא ההסתדרות מוסד שני, הדומה ומתנגד לו? ... בעולמנו העברי יצוייר, הכל יצוייר" (ארכיון גנזים, מסי' 19608).

תרצ"ה: הקונגרס העברי העולמי הראשון שהפך למועצה ...

ארבע שנים לאחר ייסוד הברית העברית העולמית (ראה לעיל, בתרצ"א) זומן הקונגרס העברי העולמי הראשון להתכנס בתל-אביב בי"ז אייר תרצ"ד (20 במאי). אך הקונגרס לא

יכול היה להתכנס כפורום בינלאומי בהשתתפות נציגים מארצות שונות משום שלא דאגו להנפיק אשרות כניסה לצירים לארץ-ישראל. במקומו התכנסה מועצה מורכבת מאלה שהצליחו להגיע ומתושבי ארץ-ישראל, והוועד המכין פירסם גילוי-דעת שבו מתח ביקורת על מחדליה של הסוכנות היהודית (הדואר, שנה י"ד, גלי ל"ב, י"א תמוז, תרצ"ה, 597).

את התנועה העברית באמריקה ייצג מנחם ריבולוב (הדואר, כ"ו, י"ד אייר, 481: כ"ד ליניסן 449). בתל אביב נערכה לריבולוב קבלת-פנים בהשתתפות קהל רב, סופרים ועסקנים (הדואר, ל' כ' סיוון, 568), שבה סיפר על התנועה העברית באמריקה ועל סיפורה. כמו כן נערך לכבודו נשף קבלת-פנים עם שובו לארצות-הברית, ובו דיווח ריבולוב על חיי התרבות בארץ-ישראל ועל השתתפותו במועצה העברית שנתקיימה במקום הקונגרס העולמי. בסוף הערב הוצג "התמונע מראות ארץ-ישראל" (הדואר, ל"ג, כ"ה תמוז, 618).

תש"ט: כינוס אמריקאי ללשון ולתרבות עברית

בראשית השנה בא המחנך ד"ר נח נרדי (1902-1978) לבחון אם יכולה אמריקה להקים "אפטרופוסות לחנוך תרבותי-עברי" במתכונת יתרבותי בפולין, שריכזה את כל מוסדות החינוך העבריים. הוא העלה את הרעיון כאפשרות מעשית לנוכח "הצלחתה המופלאה" של ההסתדרות העברית בהקמת מיפעלים כמחנות הקיץ 'מסד' ואימוץ בית-הספר העברי ביאליק שהוקם על-ידי חיים אברמוביץ, מראשי הנוער העברי (הדואר, שנה כ"ז, גלי ל"ט, י"ב תשרי, תש"ט 978-983).

בהמשך השנה נעשו הכנות מטעם ההסתדרות העברית והברית העברית העולמית ליצור מיסגרת חדשה לשם אירגון מחודש של התנועה העברית באמריקה לקראת הקונגרס העברי העולמי בשנה הבאה. נסיונות מעין זה נעשו גם בעבר, והם ביטאו שאיפה לחרוג מעבר למיסגרתה המצומצמת של ההסתדרות העברית ולהגיע לכל ההסתדרויות, המוסדות הלאומיים, המפלגות, המיסדרים ואירגוני החינוך כדי לגייסם למיפעל העברי. הפעם, שנה לאחר הקמת המדינה, נוסף לכך רצון ליצור שותפות רוחנית בין מדינת-ישראל ויהדות אמריקה. לשם כך נשלח מתל-אביב ד"ר אלכסנדר רוזנפלד, מנהל הברית העברית העולמית, שפעל לשם אירגון כינוס אמריקאי ללשון ולתרבות עברית בחודש אייר (אפריל-מאי) (הדואר, שנה כ"ח, גלי י"ט, י" אדר, תש"ט, 447).

היתה זו הפעם הראשונה שנציגי 36 מוסדות יהודיים נתכנסו לשם דיון בנושא הרחבת הפעילות העברית, כפי שהעיר מ. שושני (מ. ריבולוב) במאמר הדואר (הדואר, כ"ה, ז' אייר, 587-588). בכינוס דרש המשורר ד"ר ישראל אפרת להקים מחדש עיתון יומי--כדוגמת הדואר היומי--כדי ליצור קשר יומיומי ובסיס משותף עם הקהל העברי וכן לשם יצירת "גשר ספרותי בין אמריקה וציון" ("הספרות העברית באמריקה ותפקידה", הדואר, כ"ה, ז' אייר, 587-588). בעקבות הכנס הוקם ועד בן 120 חברים שתפקידו היה לטפל בדרכים להרחבת הפעילות העברית בחוגים רחבים של הציבור היהודי באמריקה (הדואר, ל"ד, ג' מנחם-אב, 919).

שנות החמישים

בשנות החמישים התגברו סימני הטמיעה וההתבללות ביהדות אמריקה, והתנועה העברית חזרה וטענה, כדרכה, שרק התרבות העברית עתידה למנוע את סכנת הטמיעה של העם היהודי. התנועה העברית הדגישה כי ישראל זקוקה לתפוצה חזקה ולתרבות עברית ויהודית

מבוססות. מאידך גיסא, היו הוגי-דעות כשמעון רבידוביץ (ראה בהמשך) שהטיפו לאי תלותה של התנועה העברית בגורמים ציוניים או בישראל על מנת שתוכל להמשיך במילחמתה לעצמאות רוחנית ולשונית כחלק ממאבקה על נפש האומה בתפוצות. לשם כך כונס קונגרס עברי ראשון במדינת ישראל, שהצהיר כי רק הלשון העברית תציל את היהדות מטמיעה. אך גם הוא, וגם הקונגרס השני שבא בעקבותיו, לא הביאו את התוחלת המצופה, והסיסמאות הנאות לא לוו במעשים. התנועה העברית חייבת היתה להתמודד בעצמה עם בעיותה ועם האתגרים שהוצבו לפניה במציאות היהודית האמריקאית ובעיקר לנוכח היעדר כיוון ברור ואידיאולוגיה מושכת בחינוך היהודי.

רבידוביץ: טיפוח תנועה עברית עצמאית בגולה

ד"ר שמעון רבידוביץ (1896-1957), מן הכוחות המעולים בתרבות העברית והוגה-דיעות מקורי, החל לבחון את מהותה של התנועה העברית בסידרת מאמרים שהתבססו על הרצאתו בכינוס אמריקאי ללשון ולתרבות בשנה הקודמת. מאמריו המקוריים בגישתם הטיפו לעצמאות התנועה העברית ואי-תלותה בגורמים ציוניים או במדינת ישראל. רבידוביץ זיהה את ראשיתה של התנועה העברית בתנועת ההשכלה העברית ובתנועת התחייה ("לשם יחוד התנועה העברית" הדואר, שנה כ"ט, גלי כ"ד, י"א אייר, תשי" 663), וציין את ההבדל בין התנועה הציונית לבין התנועה העברית, שעיקר חיותה של האחרונה היה ויהיה בגולה. משום כך סבור בעל המאמר, כי התנועה העברית חייבת לשמור על אופיה התרבותי הגלוי ולנסות להגיע ליצירה עברית מקורית בגולה. הוא עודד את רוחם של נאמני התרבות העברית באמונה בכוחה וביכולתה לחדש את עצמה כדי כך "שתתפוס מקום ראשון בחיי האומה, בחינת עמוד אור ההולך בראשה" (הדואר, כ"ז, ג' סיוון, 748-749).

בהמשך מאמרו בחן רבידוביץ את זיקת התנועה העברית לתנועה הציונית ואת האכזבה שנחלה העברית מן התנועה הציונית. הוא מתח ביקורת על ראשי התנועה העברית ש"לא לקחו מוסר ולא למדו לקח - ולא קמה בהם רוח לעמוד על נפשם, לטפח תנועה עברית עומדת בראשות עצמה ואינה כפופה לזולתה באיזו בחינה שהיא, תנועה בעלת כוח תרבותי ומכשירים-כלים רבי היקף ראויים לשמה". מאותה סיבה הטיף רבידוביץ להשתחררות מתלות במדינת ישראל לשם טיפוח התרבות העברית בגולה (הדואר, כ"ח, י"ז סיוון, 793-794). גם הוא זיהה את סכנת הלעז שהתחילה לפגוע "בשורש קיומו של ישראל בתפוצות, במידה שלא פגע בדורות שקדמו". עם ישראל הקים את מדינתו; התנועה הציונית הגשימה את חלומה; אך לסברתו "מלחמת עצמאות הרוחנית והלשונית של ישראל כולה, היא מלחמתה של תנועתו העברית של נפש האומה וארשת שפתיה" והיא "יתהיה קשה וארוכה מאותה מלחמה מדינית" (הדואר, ל', אי ממוז, 838-839). רבידוביץ צפה מראש את מגיפת ההתבוללות החמורה שעתידה לפרוץ ביהדות אמריקה כעבור ימי זור, והציע את פיתרוןה של התנועה העברית לכך: היצמדות לערכיה של התרבות היהודית.

בחלקה האחרון של סידרת המאמרים פנה המחבר לטפל בשאלות מעשיות יותר ועיוניות פחות של התנועה העברית. הוא הסביר כי יש לו עניין בתרבות העברית בגולה ולא בישראל, וכי הוא רואה ביהדות אמריקה את התהוותו של "מרכז עליון לתנועה העברית בתפוצות". בראש ובראשונה יש, לדעתו, להקים מוסד מחקר שיבדוק את המצאי העברי

בתפוצות ישראל ובאמריקה, ובו ישמשו חבר חכמים ועימם חבר אנשי מעשה, שיוכלו ליישם את מחקרם של הראשונים. היה זה רבידוביץ שהעלה את רעיון המכון למחקר תפוצות ישראל, שלאחר שנים (ב-1959) הוקם באוניברסיטה העברית בשם 'המכון ליהדות זמננו' בראשותו של של פרופי משה דייוויס, אף הוא מראשי התנועה העברית באמריקה, שעלה לישראל.

מכאן עבר דבידוביץ לטפל בכמה נושאים מעשיים של התנועה העברית, כגון בעיית האירגון. הוא דרש לנתץ את מעגל הקסמים שבו נתונה התנועה העברית, שאין לה משאבים ומשום כך אינה יכולה לפרנס את עסקניה, וכתוצאה מכך, אינה מושכת בני-עלייה שיקדישו את מירצם למענה. הוא חזר והציע את ההצעה שהעלה בכנסיית היסוד של הברית העברית העולמית בברלין, בתרצ"א, על מפעל איסוף יסלע לעברית, שגם ישמש למיפקד כל העברים בכל התפוצות וגם יממן את התנועה העברית. קרן זו לתרבות עברית תפתור את בעיותיה של התנועה העברית (הדואר ל"א, ח' תמוז 855-857). ואכן, הקונגרס העברי שהתכנס באותה שנה קיבל את הצעתו של רבידוביץ והתחיל במיפעל איסוף הסלע ("לקראת הקונגרס העברי העולמי", הדואר, כ"ו, ו' ניסן 504). "כל עברי חייב לסלוע ולהסלוע" - פורסמה הסיסמה הקוראת להפצת הסלע, בעברית הצורמת את אוזן הקורא המודרני (הדואר, ל, א' תמוז, 844).

הקונגרס העברי העולמי הראשון

בשנה זו (תש"י) התכנס הקונגרס העברי העולמי הראשון (להבדיל מזה שהתכנס בתרצ"ה) בירושלים, לאחר שנסיונות העבר לכנסו לא עלו בהצלחה. ההסתדרות העברית תלתה תיקוות מרובות בקונגרס זה, וריבולוב ביטא אותן במאמר מערכת על הציפיות להקמת "מרכז עולמי" שיאחד את כל "הכוחות העבריים בכל העולם כולו" ושיעמיד "את דרישות התחיה העברית במרכז חיינו הלאומיים". לסברתו רק תנועה עולמית תוכל להגשים את שותפות הרוח של יהדות אמריקה וישראל, ולכך חתרה התנועה העברית ("חלקה של אמריקה בקונגרס העברי" הדואר, שנה כ"ט, גל', כ"ט, כ"ד סיוון, תש"י 807). היוזמה לכינוס הקונגרס באה, כאמור, מן הברית העברית העולמית, שזכתה לתמיכתה הפעילה של ההסתדרות העברית באמריקה. התנועה העברית באמריקה שלחה את המישלחת הגדולה ביותר: כתעשים ואחד צירים שייצגו שישים ושלוש הסתדרויות לאומיות, חינוכיות ועבריות, הסתדרויות נוער, איגודי בתי-כנסת, הסתדרויות רבנים, קהילות ומרכזים יהודיים (הדואר, ל"ג א' ימנחם-אב, 914).

סופר הדואר שדיווח על האירוע מישראל ציין את המיכשולים שעמדו בדרך לכינוס הקונגרס. אחד המיכשולים הקשים היה התנגדותו של מנהל המחלקה לחינוך ולתרבות של הסוכנות היהודית, חיים גרינברג, לעצם כינוס הקונגרס, משום שחשש מתחרות עם מחלקתו. כל הנסיונות לשכנע את הסוכנות היהודית בצידקת הטענות של הברית העברית העולמית היו לשווא, והמתח בין המחלקה לחינוך ולתרבות ובין ההסתדרות העברית לא פג בשנים הבאות, אף כי עברים נאמנים עמדו בראש המחלקה (הדואר, כ"ט, כ"ד סיוון, 812-814). הוועד המכין את הקונגרס פירסם גילוי דעת, וחזר והביע את אמונו בתוצאות החיוביות העתידות לבוא מן הקונגרס ל"מיזוג הכוחות העיבריים" (הדואר, ל"א, י' תמוז, 852). מאמר-מערכת בהדואר ערב התכנס הקונגרס התפלמס עם ראש מחלקת החינוך והתרבות של הסוכנות היהודית, וטען, כי "אין אנו רואים שום סיבה לפחד של תחרות בין ההסתדרות

העברית העולמית שתיווצר ובין מחלקת החינוך והתרבות של הסוכנות היהודית". ואגב כך נשאלה השאלה: מי שמך? ראש המחלקה התנגד לכינוס הקונגרס ו " לא אישר " אותו, אך " מי זה ביקש אישור מן המחלקה הרכה והרופפת, שהיא עצמה טרם קיבלה את האישור וההכרה של דעת הקהל היהודית? " (מ.שושני [מ.רבילוב], "לא אישור ולא איסור", **הדואר**, ל"א, ח' תמוז 851). הדי הפולמוס הגיעו לעיתונות הישראלית ו**הדואר**, פירסם לקט מאמרים נבחרים והואהדים את התנועה העברית. באחד מן המאמרים קבע ד. ל. [זוד לאור] **במעריב**: "אנו עומדים בפני מרד גלוי של ה... עברים במדינת ישראל ובכל תפוצות הגולה"... (**הדואר**, ל"א, ח' תמוז 862-864).

עם התכנס הקונגרס, לאחר שנה של הכנות קבע פרופ' שמואל ק. מירסקי, כי רק תנועה עברית עולמית לשמירת הלשון בתפוצה ובמדינה עשויה למנוע את סכנת הפילוג האורבת לישראל עם התרחבות הפער בין לשון הספר ולשון החיים ("הרעיון והגשמתו", **הדואר**, ל"ג, א' מנחם-אב, 899). הרב מירסקי (1899-1967), עלה לארץ בגיל צעיר, הגיע לארה"ב בתרפ"ו, ממורי הישיבה אוניברסיטה, כיהן ברבנות בבורו-פארק, ומראשי המדברים בתנועה העברית, חבר ההנהלה והנשיאות, עורך וחוקר פורה. לימים יתבקש מירסקי לכהן בנשיאות ההסתדרות העברית. גם הרב שמעון פדרבוש תמך בייעוד של התנועה העברית לשם הקניית שפת ישראל ותרבותו לכל התפוצות ("המפגן והמפעל", **הדואר** ל"ג, א' מנחם-אב, 899). פדרבוש (1892-1969), מסאי, הוגה דעות וחוקר, לשעבר ציר היסודי הפולני ורבה הראשי של פינלאנד, מראשי התנועה העברית באמריקה ומראשי המזרחי והפועל מזרחי, ולימים מנשאי ההסתדרות העברית. מספריו: **המוסר והמשפט בישראל** (תש"ד), **בנתיבות התלמוד** (תשי"ז), **חקרי-יהדות** (תשכ"ו).

דניאל פרסקי, העברי הוותיק, שעלה לפני ארבעים שנה, בחן את תולדות הרעיון של קונגרס עברי, וקבע ארבעה תחומי פעילות להסתדרות העברית העולמית שתקום בעקבות הקונגרס: תעמולה, חינוך, דיבור ותרבות, שיממונו על-ידי קרן התרבות העברית, קרן חדשה כדוגמת קרן קיימת לישראל ("לקראת הקונגרס העברי", **הדואר**, ל"ג, א' נחם-אב 902-904). הצעה להקמת קרן לתרבות עברית לא הייתה מקורית או חדשה (ראה לעיל), הצעה שהועלתה באחרונה על-ידי רבידוביץ במאמרו הנוכח, ואף ד"ר ישראל גולדשטיין חזר והעלה אותה בהרצאה לפני ועידת ציוני אמריקה הניג ("ציוני אמריקה והתרבות העברית", **הדואר**, ל"ג, א' מנחם-אב, 901).

הקונגרס העברי נועד בירושלים ב"י אב בהשתתפות למעלה ממאתיים צירים משלושים ושש ארצות. בין המברכים והנואמים: המשורר יעקב כהן, שהיה מראשי התנועה העברית באירופה וממניחי היסוד לתנועה העברית העולמית לפני שנים, פרופ' נ. סלושץ, נשיא הברית העברית העולמית, זלמן שזר, שר החינוך והתרבות של מדינת ישראל, ב. לוקר, ראש הנהלת הסוכנות היהודית, הרב הראשי לישראל, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, הרב שמחה אסף בשם האוניברסיטה העברית באמריקה. בין המרצים היו פרופ' יוסף קלוזנר ופרופ' נה. טור-סיני (**הדואר**, ל"ד, י"ד מנחם-אב, 933). הקונגרס החלטי להשאיר את שם התנועה עברית, **הדואר**, ל"ה, כ"ח מנחם-אב, 939-945). נבחרה נשיאות-כבוד ובה הרב העולמית כפי שהיא, דהיינו: הברית העברית העולמית. נבחרה נשיאות-כבוד ובה הרב הראשי עוזיאל, פרופ' י. קלוזנר פרופ' נ. סלושץ, ונשיאות פעילה בת שנתיים, יצחק בן-צבי,

לישראל, ומנחם ריבולוב, לתפוצות. לראש ההנהלה העולמית נבחר שמואל בורובסקי, נשיא ההסתדרות העברית באמריקה, וליושב-ראש הוועד הפועל של הברית העברית נבחר המשורר יעקב כהן.

לאחר שלושה ימי דיונים התקבלו בין השאר החלטות הדורשות מכל אדם בישראל "ידיעה חיה בלשון העברית" והצבת נספח מיוחד לענייני התרבות והלשון העברית ליד כל נציגות ישראלית בגולה ("אחרי הקונגרס העברי", **הדואר**, ל"ו, י"ב אלול, 965-966). הקונגרס יצא בהצהרה חגיגית על הלשון העברית "שבה ניתנו תורה ונבואה בישראל ובה נתגלה גאון רוחה היוצר של האומה שקמה עתה לתחיה שלמה במדינת ישראל, היא הלשון האחת והיחידה המאחדת את כל חלקי האומה באשר הם". הקונגרס הצהיר, כי הלשון העברית עשויה להציל את יהדות הגולה מטמיעה לשונית ולאומית ולאחד את יהדות הגולה ויהדות ישראל "בברית אחים". הקונגרס קרא לכל עם ישראל להיחלץ לעבודה עברית ו"להשליט בחייו הפרטיים והציבוריים את הלשון העברית החיה מורשת דורות" ("הצהרת הקונגרס העולמי הראשון ללשון ולתרבות עברית", **הדואר** ל"ז, כ"ו אלול 1009-1010).

לאחר הקונגרס יצא ריבולוב בדיברי הערכה נלהבים על מה שהיה, לדעתו, המאורע החשוב ביותר בחיי ישראל משנת תשי"ו ושייזכר בתולדות התנועה העברית "כמפעל הציבורי הגדול ביותר, שבו מתחילה תקופה חדשה במלחמת האומה לתחייתה הרוחנית בכל מקום אשר שם יהודים יש" ("הקונגרס העברי העולמי ומשמעותו", **הדואר**, ל"ז, כ"ו אלול, 980-981). אך המציאות הקרה טפחה על פניה של התנועה העברית ולאחר הקונגרס חזרו ימי קטנות של פעילות עברית נמשכת, והסימאות הגדולות לא יכלו למלא את חסרון הכיס והיעדר המשאבים.

תשי"א: יסודות לבניית תנועה עולמית; סכנת הטמיעה והצעות לביצוע

בעיקבות הקונגרס העברי העולמי נערכו בארצות-הברית כמה פגישות אירגוניות של המועצה האמריקאית של הברית העברית העולמית, וכן צויין המאורע בנשפים בניו-יורק ובבוסטון (**הדואר**, שנה כ"ט, גלי מ', ט' חשוון, תשי"א, 1113-1114; שנה ל', גלי ו', כ"ט כסליו תשי"א 118; י"ב שבט, 231). הוכרז על נסיון נועז, אוטופי במידה מסויימת, לגיוס מאה אלף חברים במיפקד עולמי, שתכליתו הייתה גם לממן תקציב של מאה אלף דולר ("אל העברים באמריקה", **הדואר**, י"ד, כ"ו שבט, תשי"א, 251). כמו כן פורסם על הקמת 'מועדון הספר העברי' להחדרת סיפורת ישראל לכל בית עברי (**הדואר**, כ"ט, כ"ו אייר, 594). הקונגרס העברי שימש קטליזטור להעלאת כמה בעיות קיומיות של התנועה העברית ושל יהדות אמריקה לדיון פומבי. בעיות אלה לא היו חדשות והן הועלו גם בעבר, אך הקמת המדינה והגשמת הרעיון הציוני החריפו בעיות-יסוד אלה. הדבר התבטא בהתלבטויותיה של תנועת הנוער העברי בשאלת זהותה כתנועה המכוונת לגולה או כתנועת עלייה. הכינוס השנתי של הנוער העברי, שהתקיים בסוף הקיץ שעבר (תחילת ספטמבר) במחנה 'מסד', עסק בשאלות אידיאולוגיות בדבר חובות החבר - עליה לישראל או השתתפות בחיי תרבות עברית בגולה. ההחלטות שהתקבלו העידו על קו החצוי של התנועה הבוגרת כולה: הוכרז, כי הנוער העברי הוא "ארגון נוער ציוני המאמין בצורך של קיבוץ גלויות העם היהודי", וכי תהליך קיבוץ הגלויות הוא "תהליך היסטורי, שיימשך עשרות בשנים". מתוך כך מכירים

חבריו בצורך להפצת השפה והתרבות העברית בקרב היהדות האמריקאית". החלטות קראו לחברים לעלות לישראל "או לפחות לחיות בה במשך שנתיים" ("כינוס הנוער העברי ב'מסד', **הדואר**, שנה כ"ט, גלי' מי' טי' מרחשוון, תשי"א, 1115).

בעיה אחרת שעמדה כחרב דמוקלס מעל קיומה של היהדות האמריקאית הועלתה מחדש באותה שנה, שלוש שנים לאחר הקמת המדינה, על-ידי הבלשן העברי זאב חומסקי, סכנת טמיעה והתבוללות, שלא הייתה כמוה בהיסטוריה היהודית המאיימת על היהדות האמריקאית. הסכנה הזו החריפה דווקא עכשיו לאחר היווסד המדינה, והיא נתנה אותותיה גם בסימני משבר בתנועה הציונית ובחינוך היהודי. אומנם, לאחר הקמת המדינה הציף את התפוצות נחשול של התלהבות, שהתבטא בין השאר גם בקידום לימוד העברית. הייתה תיקווה להתעוררות לאומית שתקיף את כל העם. אך התיקווה הזאת התנדפה, מיספר החברים בתנועה הציונית ירד, התמיכה בקרנות לבניין הארץ הלכה ופחתה. שאלות על שניות או כפילות בנאמנות לאומית או מדינית התחילו להיחשף. חומסקי דרש לחזור ולבחון את מהותה של היהדות ושל הזהות היהודית על-מנת לנסות לפתור בעיות קיומיות הקשורות במצב החדש שעימו חייבת היהדות להתמודד. היהדות זהה לדעתו עם תרבות ישראל ויש לשמור את הזיקה לשפה העברית. משום כך נזהרו חז"ל בשמירת המקור העברי של התורה. "היהדות צפויה עכשיו לסכנת טמיעה, העתידה לערער את כל עצם קיומינו, כי גם הישוב בארץ-ישראל, המוקף אויבים מסביב, צריך לתפוצה חזקה, מעורה ומושרשת בקניי התרבות העברית...תפוצה כזאת, שתהיה לה זיקה מתמדת למדינה ולכל המתהווה בה". העברית היא לדעתו לשון היהדות ואותה יש לשמור (ד"ר זאב חומסקי, "העברית כלשון היהדות", **הדואר** מי' טי' חשוון, 1104-1106).

גם ד"ר משה זאלסקי, מראשי המחנכים העבריים וראש לשכת החינוך בסינסינטי במשך כ"ה שנה, ומפעילי 'עבריה' - סניף ההסתדרות בעירו, נדרש לנושא זה של התגברות הטמיעה הגמורה וגידול הבערות ביהדות אמריקה. הוא הציע תוכנית פרסים שתסייע להקמת "מנהיגות רוחנית ותרבותית... העלת הכרה לאומית עמוקה, בעלת שאר-רוח מרץ, מעוף והשפעה" בעבור הדור הצעיר. מילגות לימוד יאפשרו לצעירים וצעירות בעלי כישרון ומנהיגות לעשות שנה או שנתיים בישראל. לפי הערכתו, אפשר יהיה לחלק במשך עשר שנים הבאות אלפיים פרסים ולגדל אלפיים מנהיגים "נאמני התרבות העברית וחדורי הרוח הישראלי" שישאו את לפיד התחייה ליהדות אמריקה ("לצבור תי-הרוח של יהדות אמריקה", **הדואר**, שנה ל', גלי' ג', ח' כסליו תשי"א, 48). בשנים הבאות יוקם גשר-תרבות מעין זה על-ידי מוסדות תרבותיים ואקדמיים רבים.

בעקבות הקונגרס העברי העולמי פירסם הד"ר משה דייוויס את דיעותיו בשאלות-יסוד של התנועה העברית על סמך הרצאתו בקונגרס. דייוויס, יליד ארה"ב (1916-1996), ממקימי הנוער העיברי, ולימים מראשי בית-המידרש למורים ולרבנים של התנועה הקונסרבטיבית, מפעילי התנועה העברית והדואר, מייסד המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית, בה כיהן כפרופסור, ומקים המרכז להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות; פירסם ספרים ומחקרים בתולדות יהדות אמריקה וביניהם **יהדות אמריקה בהתפתחותה** (תשי"א), **דרכי היהדות באמריקה** (תשי"ד), **בית ישראל באמריקה** (תש"ל) עוד על ראשית הנוער העברי, ראה ראיון עם משה דייוויס **בהדואר**, שנה ל"ד, גלי' ו', י"ט שבט, 22-23). הוא דרש להוציא את התנועה העברית מרשות יחידים לרשות הרבים "ולעשות את לשונה האחת של המדינה העברית ללשון המאחדת את כלל ישראל". דייוויס תבע לפנות לא רק אל דוברי

העברית בלבד, אלא לקיים מפעלים משותפים עם כל האירגונים היהודים ולהעזר בכוחות ישראליים, ההסתדרויות הלאומיות, הקהילות ומוסדות החינוך ואנשי הרוח ("עברית לרבים", "הדואר", ר', כ"ג מרחשוון, 10). שאלת קהל-היעד נידונה וחזרה והועלתה פעמים רבות, בצורות שונות ובהזדמנויות שונות, לרגל הנסיבות המשתנות במציאות העברית באמריקה, בלא שניתנה לה תשובה שהניחה את הדעת.

אכזבה

שנה לאחר הקונגרס העברי העולמי הורגשה אכזבה בציבוריות העברית באמריקה משום שהתיקוות שתלו בקונגרס לא התגשמו, ו"אבד קולו כקול קורא במדבר", כדיברי תלונתו של שמחה רובנשטיין. לטענתו, התנועה העולמית נכשלה בכיבוש עמדות חדשות לשפה, ביצירת מוסדות, ובמיוחד בגיוס כוחות אנושיים וכספיים לצורך ביצורה והרחבתה. הוא הציע להרים דגל חדש ולהקים תנועה חדשה בשם 'ברית היהדות העולמית', שתהווה תנועה ציונית רוחנית חדשה אשר תשנה את פני היהדות הנוכחית כפי שהקונגרס הציוני הראשון בבאזל שינה את הציונות המדינית ("התנועה העברית והציונית הרוחנית", "הדואר", שנה ל"א, גלי' ב', יי מרחשוון, תשי"ב, 30-31).

תשט"ו: קונגרס עברי עולמי שני

. . . בשנת תשט"ו ציינה יהדות אמריקה באותה שנה מלאת 300 שנה ליהודי אמריקה, והתנועה העברית חגגה את שנת השי - העברית - בעשרות מופעים והרצאות, ובנשף מרכזי בניו-יורק, שבו הוענקו מלגות-כבוד לחברים ותיקים אשר תרמו להעשרת התרבות העברית באמריקה, כדניאל פרסקי, אברהם שפיזהנדלר, בוריס מרגולין, ועוד. האקדמיה העברית, שנוסדה שנה קודם לכן, ביססה את פעולותיה וזימנה כינוס מיוחד בשנה זו.

בירושלים נועד הקונגרס העברי העולמי השני, כחמש שנים לאחר קודמו, לא רק כמיפגן למען העברית בתפוצות, כי אם גם לשם דיון מעשי בעתידה של התנועה העברית העולמית. שלא כבקונגרס העברי הראשון, היה תיאום בין הברית העברית העולמית והמחלקה לחינוך ולתרבות של ההסתדרות הציונית, ואף הובטח תקציב לפעולות בעתיד. ועד החינוך שלייד ההסתדרות העברית קיים דיונים בהשתתפות טובי המחנכים העבריים על הנושא 'דרכים להגדרת מקומה של השפה העברית בחינוך' בנסיון להתגבר על המגמה לעבור לאנגלית כלשון ההוראה בחינוך היהודי.

תשכ"ב: הקונגרס העברי העולמי השלישי

בחודש אב (אוגוסט) שנת תשכ"ב נתכנס הקונגרס העברי העולמי השלישי בירושלים, בהשתתפות 250 צירים מרחבי העולם, מהם 70 מארצות הברית. הקונגרס שימש מכשיר תעמולה לאיחוד הכוחות העבריים. . . בין המשתתפים הייתה גם נציגת הנוער העברי ימימה בירנבאום, אשר נשאה דברים לפני הקונגרס. היה זה הנסיון האחרון לעריכת קונגרס עברי בינלאומי. כעבור שנים ערכה הברית העברית העולמית כנסים אקדמיים באירופה, שבהם השתתפו מלומדים מאוניברסטאות שונות באירופה ובישראל.